

Dr. Abdullah VARGELOĞLU

*Diyanet İşleri Başkanlığı
Ankara Dini Yüksek İhtisas Merkezi.
Presidency of Religious Affairs
Ankara Religious High Specialization Center.
Ankara, TÜRKİYE
abdullah_vargeloglu@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-7511-5230*

Ahmed b. Mahmud el-Asamm el-Karamânî ve Tefsîru'l- Karamânî Adlı Eseri

Ahmed b. Mahmud al-Esam al-Karamani and his Annotation
named Keşşaf of "Tefsîru'l- Karamani"

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 11 Mayıs 2023 / 11 May 2023
Kabul Tarihi / Date Accepted: 19 Haziran 2023 / 19 June 2023
Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran 2023 / 30 June 2023
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf | Citation

Vargeloğlu, Abdullah. "Ahmed b. Mahmud el-Asamm el-Karamânî ve Tefsîru'l- Karamânî Adlı Eseri". *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 3 (Haziran 2023), 1-22.

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme
Double anonymized - Two External

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.
*This article has been scanned by Turnitin.
No plagiarism detected.*

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Abdullah VARGELOĞLU).

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.
Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Etik Bildirim | Complaints

darulhadis@karatekin.edu.tr

Yayıncı | Published by

Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi
Çankırı Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

Finansman | Grant Support

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Öz

Bu makalede Osmanlı müfessirlerinden Ahmed b. Mahmud el-Esam el-Karamânî el-Lârendî'nin (ö. 971/1564) hayatı, eserleri, *Tefsîru'l- Karamânî* adlı eserin yazma nüshaları, mahiyeti, yöntemi, hâşiye mi tefsir mi olduğuna dair konular ele alınacaktır. *Tefsîru'l- Karamânî*'nin Türkiye Yazma Eserler Kütüphanelerinde müellif ve müstensihlere ait çok sayıda nüshaları mevcuttur. Eser müellif tarafından önce, müsvedde olarak kaleme alınmış daha sonra temize çekilmiştir. Temize çekilen nüshada geniş eklemeler söz konusudur. Tabakât kitaplarında ve kütüphanelerin kayıtlarında hem müellif hem de eser ile ilgili verilen bilgilerde birtakım karışıklıklar söz konusudur. On iki ciltten oluşan bu devasa eserin genel bir taraması yapılarak eser ve müellif hakkındaki yanlış bilgilerin ve karışıklıkların giderilmesine yönelik çaba sarf edilmiştir. Bu denli yekûn tutan eserin ve müellifinin meşhur olmama sebepleri içerisinde müellife sağırılık arız olması, II. Selim (974-982/1566-1574) ile arasındaki anlaşmazlık neticesi Payitahtı terk edip Karaman ilinin Lârende kasabasına yerleşmesi, eserin nakil yönünün ağır basması gibi nedenleri sayabiliriz. Netice olarak eserin tamamının tahkikine yönelik çalışmalarda sona yaklaşmıştır. Tamamlanıp ilim ehlinin istifadesine sunulması önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Tefsîr, hâşiye, Ahmed el- Karamânî, Zemahşerî, el-Keşşâf, Tahkîk.

Ahmed b. Mahmud al-Esam al-Karamani and his Annotation named Keşşaf of "Tefsîru'l-Karamani"

Abstract

In this article, the life and works of Ahmed bin Mahmud al-Esam el-Karamânî al-Lârendî (d. 971/1564), one of the Ottoman commentators, the manuscripts of the work named Tefsîru'l- Karamânî, its nature, method, issues about whether it is a summary or a tafsir will be discussed. There are many copies of Tafsîru'l-Karamani in the Turkish Manuscripts Libraries belonging to the author and the copyists. The work was first written as a draft by the author and then it was finalized. There are some confusions in the records of the books and libraries in the information given about both the author and the work. An effort has been made to eliminate the misinformation and confusion about the work and the author by making a general scan of this huge work, which consists of twelve volumes. There are reasons why such a large work and its author are not famous. We can count the reasons such as the author's deafness, leaving Payitaht as a result of the disagreement between him and Selim the second (974-982/1566-1574) and settling in the town of Lârende in Karaman province, and the predominance of the transport aspect of his work. As a result, the work on the arbitration of the entire work has come to an end. It is important that the work is completed and presented to the benefit of scholars.

KeyWords: Tafsir, Ahmad al-Karamânî, Çalabi, Al-Esam, Zamakhseri, al-Kaşşâf, Investigation

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması için günümüze kadar farklı hacimlerde çok sayıda tefsîr kaleme alınmıştır. Bunlardan Keşşâf ve benzeri bazı tefsirler farklı özellikleri ile öne çıkarak zirveye yerleşmiştir. Sonraki dönemlerdeki tefsire dair eserler genellikle bu tefsirlerin kapalı yerlerinin açıklanması, müellifin muradının ortaya çıkarılması gibi bazı sebeplerden dolayı şerh-hâşiye türünde yazılmıştır. Osmanlı kültür ve medeniyetinin yetiştirdiği önemli müfessirlerden Ahmed el-Karamânî'nin müstakil tefsir yönü de olmakla beraber Keşşâf tefsirine hâşiye sadedinde yazdığı on iki ciltten oluşan *Tefsîru'l-Karamânî* diye isimlendirilen henüz basımı yapılmamış bir eseri vardır. Bu yüzden Osmanlı'nın kültür ve medeniyet alanında zirvede olduğu ve birçok kıymetli eserin yazıldığı 16. yüzyılda yaşayan, müderris, müfessir ve mutasavvıf bir şahsiyet olan müellif ve eseri, bağımsız bir araştırma ve inceleme konusu olmayı hak etmektedir. Araştırmada nitel ve tarihsel araştırma teknikleri ile veri toplama, analiz, sınıflandırma ve tümevarım metotları kullanılarak müellif ve eseri konu edilmiştir. Araştırmada eserin mahiyeti, yazma nüshalarının tespit ve tanıtımı, tefsir yahut hâşiye olduğuna dair bilgiler verilerek eser hakkında akademik çalışma yapanların eser ve müellifi hakkında gerekli bilgilerden istifade etmelerini

sağlamak amaçlanmaktadır. Ayrıca Osmanlı tefsirciliğine yönelik bir kayıp halkanın gün yüzüne çıkarılıp tanıtılmasına katkı sağlamak hedeflenmektedir. Müfessir hakkında ve tefsiriyle ilgili belli bölümler üzerinden genel bilgiler ile diğer ilmî konularda lokal bilgiler verilerek araştırma sınırlandırılacaktır.

1. Ahmed b. Mahmûd el- Esam el-Karamânî el-Lârendî

1.1. Hayatı

Müellifin tam adı “Ahmed b. Mahmûd el- Esam el-Karamanî el-Lârendî’dir.” İsmi ve lakabı bazı nüshalarda, “*el-Fâdil el-Âlim er-Rabbânî el-Ma’rûf bi-Sağır Ahmed Çelebi el-Karamânî*” geçerken,¹ bazı nüshalarda, “*el-Vâiz Ahmed el-Karamânî*” diye geçmektedir.² Babasının ismi Mahmud’dur. Eş ve çocuklarına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde (927-974/1520-1566) yaşayan Ahmed b. Mahmûd el-Esam el-Karamanî, Karaman ilinin Lârende kasabasında doğmuş, memleketindeki ulemâdan ilim tahsil ettikten sonra İstanbul’a gelmiştir. Burada birtakım hocalardan ders aldıktan sonra Pîrî Paşazâde Muhyiddin Mehmed Râzî Çelebi (ö. 941/1534)³ İstanbul Koca Mustafa Paşa medresesinde müderris iken⁴ onun dânişmendi⁵ olmuş hem talebesi hem ders yardımcısı olduğu hocasından ilim tahsilini tamamlamış ve müderrislik icazetini almıştır. Bu görevi esnasında kulaklarına sağırılık arız olmuş, görevinden feragat edip on beş akçe maaş ile cuma günleri Ahaveyn Mescidi’nde vaaz etmeye başlamış, ayrıca Fatih Camii’nde hadis ve tefsir dersleri vermiştir. II. Selim (974-982/1566-1574) ile arasında çıkan küçük bir anlaşmazlık neticesinde memleketi Karaman’a dönmüş, kalan hayatını tedris, irşat ve telif çalışmalarıyla geçirmiştir.⁶

Karamânî, zahir ve bâtın ilimlerde söz sahibi olmasının yanında, takva sahibi ve fazıl bir kişiliğe sahiptir. Cemaatle namaz kılmaya oldukça önem veren müellifin, ömrü boyunca namazlarını cemaatle kıldığı rivâyet edilmiştir. Faziletli bir yapıya sahip olan Karamânî güzel ve sakın konuşmalarıyla büyük küçük herkesin üzerinde etki bırakmış, pek çok kişi ondan istifade etmiştir. Kanaatkâr bir kişiliğe sahip olduğundan, Şehzade Bayezid (ö. 969/1562), kardeşi II. Selim (ö. 982/1574) ile arasında saltanat varisi olma sebebiyle Konya ovasında gerçekleşen muharebede kendisine dua etmesi ve onun tarafında olması niyetiyle gönderdiği bin filori⁷ ve hediyeleri kabul etmeyip îade etmiştir.⁸ Ömrünün son zamanlarında uzlete çekilip tasavvufa yönelmiş, Halvetî tarikatına sülûk edip Şeyh Cemâleddin İshak el-Karamânî’ye (ö. 933/1527)

¹ Ahmed b. Mahmûd el-Asamm el-Karamânî, *Tefsîru’l-Karamânî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah, 109), 1a.

² Karamânî, *Tefsîru’l-Karamânî*, (Carullah, 110), 1a (Zahriye); (Carullah, 112), 1a (Zahriye); (Carullah, 113), 1a (Zahriye); (Carullah, 114), 1a (Zahriye); (Carullah, 115), 1a (Zahriye); (Carullah, 116), 1a (Zahriye); (Carullah, 117), 1a (Zahriye); Karamânî, *Tefsîru’l-Karamânî* (İstanbul: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, 487), 1a.

³ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâiku’ş-Şakaik. Şakaik-i Nu’maniye ve Zeyilleri*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınlar, 1989), 1/458-459.

⁴ Cahid Baltacı, *XV- XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, (İstanbul: İrfan Matbaası. 1976), 282; Mustafa Topçu, *Ahmed el-Karamânî Tefsîrinin Tahkik ve Değerlendirilmesi Tevbe, Yûnus, Hûd Sûreleri* (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 58.

⁵ Sahn-ı Semân (Fâtih) ve Süleymaniye medreseleri olmak üzere büyük medreselerin özellikle icâzet alma seviyesine gelmiş talebelerine verilen ad.

⁶ Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsîr Çalışmaları* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2006), 158.

⁷ Filori, İtalya ve batı memleketlerinde basılan altın paralara Osmanlıların verdiği isimdir.

⁸ Atâullah b. Yahya Nev’îzâde Atâî, *Hadâiku’l- Hakâik fi Tekmiletî’ş-şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 2/43; Mehmed Süreyya *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri akbayar, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1/161; Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, 157-158.

intisap etmiştir.⁹ Kaynaklarda aktarılan bilgilerin çoğuna göre¹⁰ 971/1564 yılında bazı kaynaklarda ise 981/1574'te vefat etmiştir.¹¹

Ahmed b. Mahmud el-Karamânî hakkında bilgi veren müellifler isim benzerliğinden dolayı Nureddin Hamza b. Mahmud el-Karamânî (ö. 871/1467) ile Ahmed b. Mahmud el-Esam el-Karamânîyi (ö. 971/1564) birbirine karıştırmışlardır. Bu karışıklığı yazma eserlerin bulunduğu kütüphanelerde müelliflerin nüshaları hakkında bilgi verilirken de görmekteyiz. Nureddin Hamza b. Mahmud el-Karamânî, II. Murad (825-855/1421-1451) ve Fatih devri (855-886/1451-1481) âlimlerindedir ve “Hamza el-Karamânî” adı ile meşhur olmuştur. Vaiz Ahmed b. Mahmud el-Esam el-Karamânî el-Lârendî (971/1564) ise Kanunî devri (927-974/1520-1566) âlimlerindedir.¹²

Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657), Ahmed b. Mahmûd el-Karamânî'nin, Şemseddin Muhammed es-Semerkandî'nin “*es-Sahâif fi't-Tefsîr*” adlı eserini tamamladığı ve 971/1564'te vefat ettiği bilgisini verir.¹³ Başka bir yerde adını Ahmed (Hamza) b. Mahmûd (ö. 971/1564) şeklinde zikrederek ona 12 ciltlik bir tefsir nispet eder ve eserin tamamlanmadığını söyler. Eser ve müellifine dair kaynaklarda çeşitli karışıklıklar söz konusudur.¹⁴

Eserin baş taraflarında bulunan “geçen derste”¹⁵ ifadesi, eserini ders verdiği Emir Musa Medresesi'ndeki¹⁶ ders notlarından oluşturduğuna işaret etmektedir.¹⁷ Bazı dil tartışmalarının yapıldığı bu medresede üstadımız diyerek Mevlâna Abdî¹⁸ isminde bir zattan da bahsetmiştir. Bu zatın, adı geçen medresedeki hocalardan biri olması muhtemel gözükmeyle beraber, o dönemdeki müderrisler için kullanılan özel bir ifade de olabilir.

⁹ Mustafa b. Abdullah, Hacı Kalfa (Halife) (Kâtip Çelebi), *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakati'l-fûhûl*, thk. Mahmud Abdulkadir el-Arnaut, (İstanbul: Mektebetü IRCICA, 2010), 1/249; Nev'îzâde, *Hadâiku'l-Hakâik*, 2/43; Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, 157-158.

¹⁰ Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 1/249; *Keşfü'z-zünûn 'an esâmî el-kutub ve'l-fünûn*, hzr. M. Şerefettin Yalıtıkaya- Kilisli Rifat Bilge, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1362/1942), 1/456, 2/1074; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, nşr. Kilisli Muallim Rifat- İbnü'l-Emin Mahmûd Kemal, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951), 1/145; Nev'îzâde, *Hadâiku'l-Hakâik*, 43; Ahmed b. Muhammed el-Edirnevî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, thk. Süleyman b. Salih el-Hızı (Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1997), 393.

¹¹ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A.fikri Yavuz- İsmail Özen (İstanbul: Meray Yay. Ts.), 1/247; Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, 157-158.

¹² Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, 367; Bu konuda yazılan makale için bkz. Mustafa Topcu, “Hamza El-Karamânî'nin Takşîru't-Tefsîr Hâşiye 'Alâ Envâri't-Tenzîl Fi'z-Zehrâveyn” *Sırat*, 2/1, (2021), 152 -180.

¹³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1074; Adil Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirin Min Sadri'l-İslâm Hattâ el-'Asri'l-Hadîr*, thk. Hasan Halîd, (Müessesetü Nüveyhidu's-Sekafiyye, 1409/1988), 2/494.

¹⁴ Karışıklık için bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsîr Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları,1960), 291-293; Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Yazma Tefsîr Literatürü* (İstanbul: Damla Yay, 2007), 491-495; Süleyman Ateş, *İşâri Tefsîr Okulu*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998), 230.

¹⁵ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 110), 51b.

¹⁶ Karaman Ermenek ilçesi, Çınarlı Mahallesi'nde bulunan bu medrese Karaman oğullarından Ermenek Valisi Emir Musa Bey, (ö. 745/1344-1345) tarafından 1339 yılında yaptırılmıştır. Medresenin kitabesinde; “Bu mübarek medreseyi h.740 (1339) yılında, gazi, âbid, bilgin ve büyük emir Karamanoğlu Mahmutoğlu din ve dünyanın zineti (Bahâeddin) Musa yaptırdı” yazılıdır. Yavuz, Kanûni ve III. Murad devri sicillerinde yer alan medrese 1927 yılına kadar ayakta iken mezkûr tarihte yıkılarak yerine ilkokul yapılmıştır. Baltacı, *Osmanlı medreseleri*, 191; İbrahim Hakkı Konyalı, *Karaman Tarihi Abideleri ve Kitabeleri İle Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Abideleri*, (İstanbul: 1967), 716.

¹⁷ Murat Tala, *Kur'ân Yorumunda Dil ve Üslup Merkezli Yaklaşım: Bakara sûresi Bağlamında Karamânî Tefsîri'ne Bir Bakış* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 514.

¹⁸ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 109), 51b.

Ahmed el-Karamânî'nin böylesine ilmi ve kültürel anlamda parlak bir dönemde yaşamasına rağmen meşhur olmamasının muhtemel sebepleri içerisinde kendisinde arız olan sağırlık düşünülebilir. II. Selim ile (ö. 982/1574) arasında yaşanan küçük bir anlaşmazlık sebebiyle Karaman'a gelmiş, burada uzlete çekilmiştir.¹⁹ Bu vesileyle Payitaht'tan uzaklaşmış olması da onun şöhretine engel ihtimaller içerisinde değerlendirilebilir.

1.2. Hocaları

Ahmed el-Karamânî'nin kaynaklarda ismi zikredilen hocası Pîrî Paşazâde Muhyiddin Mehmed Râzî Çelebi (ö. 941/1534), Pîrî Mehmed Paşa'nın (ö. 939/1532) oğlu, aynı zamanda İbn Kemâl Paşa'nın da talebesidir. Râzî Çelebi İstanbul Koca Mustafa Paşa Medresesi'nde müderris olduğu yıllarda²⁰ Ahmed el-Karamânî onun dânişmendi olmuş ve ondan ilim tahsil etmiştir. Ahmed el-Karamânî'nin kaynaklarda geçen hocalarından Pîrî Paşazâde Muhyiddin Mehmed Râzî Çelebi'nin (ö. 941/1534)²¹ dışında birde *Tefsîru'l-Karamânî* adlı eserinde Emir Musa Medresesinde iken yukarıda zikri geçen Mevlânâ Abdi²² isminde bir kişiden bahseder. "Üstadımız Mevlânâ Abdi" ifadesinden bu kimsenin Ahmed el-Karamânî'nin hocası mı yoksa bu medresede müderris mi olduğuna dair net bilgi yoktur.²³

Ahmed el-Karamânî'nin talebelik zamanlarında yaşamış olan, tefsirinde sıkça kendisinden nakilde bulunduğu ve düşüncelerine eleştiri yönelttiği Şeyhü'l-İslâm Kemalpaşazâde (ö. 940/1534) Pîrî Paşazâde Muhyiddin Mehmed Râzî Çelebi'nin (ö. 941/1534) hocaları içerisinde yer almaktadır. Bu yönüyle bir nevi Ahmed el-Karamânî'de onun talebesi konumundadır.²⁴

1.3. Eserleri

Kaynaklarda Karamânî'ye nispet edilen eserler arasında: *Tefsîru'l-Karamânî*, *Tekmile li Tefsîri's-Semerkandi ve Letaifnâme (Türkçe)* yer almaktadır. Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657), Ahmed b. Mahmûd el-Karamânî'nin, Şemseddin Muhammed es-Semerkandî'nin "*es-Sahâif fi't-Tefsîr*" isminde bir eserini tamamladığını ve 971/1564'te vefat ettiği bilgisini verir.²⁵ Kâtip Çelebi'nin, Karamânî'nin tamamladığını söylediği bu eser Karamânî'ye ait değildir. Sehven ona nispet edilmiştir.

1.3.1. Tefsîru'l-Karamânî²⁶

Eser ve müellifi hakkında bilgi veren kaynaklarda ve yazma nüshaların zahriyelerinde eserin adı, "*Tefsîru'l-Kur'ân*", "*Tefsîru'l-Esam*" "*Tefsîru Sağır Ahmed Çelebi*" "*Tefsîru Vâiz Çelebi*"²⁷ ve "*Tefsîru Şerif*"²⁸ şeklinde geçmektedir. Mahiyeti hakkında ise müstakil bir tefsir mi yoksa Zemahşerî'nin *el-Keşşaf*' adlı tefsiri üzerine yazılmış bir hâşiye mi olduğu ise tartışmalıdır. Başta

¹⁹ Demir, "*Osmanlı Müfessirleri*", 158.

²⁰ Baltacı, *XV- XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 280.

²¹ Nev'îzâde, *Hadâiku'l- Hakâik*, 43.

²² Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 109), 51b.

²³ Tala, *Kur'ân Yorumunda Dil ve Üslup Merkezli Yaklaşım*, 514.

²⁴ İcazet silsilesi için bkz. Topçu, *Ahmed el-Karamânî Tefsîrinin Tahkik ve Değerlendirilmesi Tevbe, Yûnus, Hûd Sûreleri*, 60-61.

²⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1074; Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, 2/494.

²⁶ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 109), 1a.

²⁷ Ahmed b. Mahmûd el-Asamm el-Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (İstanbul: Damad İbrahim Paşa, 154), 1a.

²⁸ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 114), 1a.

Kâtip Çelebi olmak üzere, *Tabakâtü'l-Müfessirîn* müellifi Edirnevî ve daha sonra yapılan hemen bütün çalışmalarında eserin müstakil bir tefsir çalışması olduğu söylenmiştir. Eserde “*Keşşaf*” şerhi olduğuna işaret eden birtakım emarelerde söz konusudur.²⁹

Karamânî eserinde tefsir metodunu takiple birlikte yer yer *Keşşaf ve Envaru't-Tenzil* metinlerini bazen “kavlühü” ifadesiyle bazen de “kavlühü” ifadesini kullanmadan izah etmiştir. Hâşiyeye türü eserlerin en belirgin özelliği olan “kavlühü” ifadesiyle hâşiyesi yapılan eserin metninin açıklanması metoduyla esere başlayan müellif, daha sonraki sûrelerde bu metodundan vazgeçmiştir. Eserin baş taraflarında izlediği metodundan da tamamen kopmamış, zaman zaman eserin sonuna kadar *Keşşaf metnini* “kavlühü” ifadesi kullanmadan açıklamaya devam etmiştir. Son tahlilde kanaatimizce bu eser *Keşşaf* tefsirine yazılmış mufassal bir hâşiyeye olduğu yönündedir.

Karamânî çoğunlukla *Keşşaf* metnini Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) *Hâşiyeye 'ale'l-Keşşaf adlı eserinden* nakillerde bulunarak açıklar. Sürekli Beyzâvî'nin tefsiriyle mukayeseli giderek onun Hâşiyesi olan *Muhyiddin Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî* isimli eserden sıkça nakillerde bulunur.

Ahmed el-Karamânî'nin eserinin kendisinden sonra gelen İsmâil Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) *Rûhu'l-beyânı* ile el-Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) *Rûhu'l-Meânî* adlı tefsirlerini etkilediğine dair bazı işaretler olsa da kanaatimize göre Ahmed el-Karamânî kendinden önceki âlimlerden çokça nakil yaptığından benzerlikler olması gayet doğaldır. Bu tefsirlerdeki alıntılar bizzat *Tefsiru'l-Karamânî*'den değil de Karamânî'nin alıntı yaptığı eserlerden olması daha muhtemel gözükmemtedir.

1.3.2. Letaifnâme³⁰

Bu esere ait herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Ahmed el-Karamânî'nin bu eserinin isminden hareketle nüktedan bir kişiliğe sahip olduğunu ve vaazlarında bu kaynağa yer verdiğini düşünmekteyiz

1.3.3. Başkasına Ait Olup Kendisine Nispet Edilen Eserler

1.3.3.1. Tekmile li Tefsiri's-Semerkandi:³¹

Bu eser Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkandî'nin (ö. 860/1456) Fatıha sûresinden Mücâdele sûresine kadar yazdığı “*Bahrü'l-Ulûm*” adlı tefsirinin Mücâdele-Nâs arası için yazılmış tekmilesidir. Nuruosmaniye Kütüphanesi 275 numarada kayıtlıdır.

²⁹ Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, 159; Mesut Kaya, “Osmanlı ilim Geleneğinde Şerh ve Hâşiyeye Yazıcılığı–Ahmed el-Karamânî'nin Tefsiri/Zemahşeri Şerhi Örneği”, *Marife*, 15/1, (2015), 19.

³⁰ Sözlükte “insanları güldüren, neşelendiren hoş ve güzel söz, özellikle şaka, espri” anlamına gelen latife (çoğulu letâif) kavram olarak sözle ifade edilmesi güç ince mâna, kalbe doğan duygu; güldürecek tuhaf söz ve hikâyeyi ifade eder. İbrahim Altunel, “Latife”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/109.

³¹ Ahmed b. Mahmûd el-Asamm el-Karamânî, *Tekmile li Tefsiri's-Semerkandi*, (Konya: Bölge Yazma Eserler Ktp., Burdur, 2154).

Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsîr Çalışmaları* adlı eserinde bu eserin Cemâleddin Aksarâyî'ye (ö. 791/1388-89 [?])³² değil, Ahmed b. Mahmûd el- Esam el-Karamânî'ye ait olduğuna işaret etmiştir.³³

295 varaktan oluşan eserin zahriyesinde vakfiye ve temellük kaydının yanında sûre fihristi yer almaktadır. Ayrıca *Şekaik'*ten es-Semerkindî'nin (ö. 860/1456) hayatı ve tefsiri hakkında bilgi verilmiş, eserin ismi "*Tefsîr Cemal Tekmile-i Tefsîr es-Semerkindî*" olarak yazılmıştır. Ahmed b. Muhammed el-Bursevî tarafından istinsah edilen bu nüshanın (ferâğ) kaydında istinsah işleminin Cemâleddin Aksarâyî'nin kabri yanında h. 997 yılında tamamlandığı ve imkân nispetinde mukabele ve tashih edildiği yazılıdır.³⁴

Eserin bir başka nüshası, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Burdur koleksiyonu 2154 numarada bulunmaktadır. Mücâdele-Tin arasından oluşan bu nüshanın zahriyesinde eserin ismi "*Tekmile-i li-Tefsîr es- Semerkandi*" ibaresiyle verilmiştir. Yazarın ismi bu nüshada, Cemâl Halife (ö. 933/1527) şeklindedir.³⁵

Ulaşabildiğimiz bir başka nüsha Süleymaniye Ktp. Kılıç Ali Paşa nr. 110 da bulunmaktadır. Mücâdele-Nâs arasından oluşan bu eserin zahriyesinde ismi "*Tekmile Tefsîr Semerkandi li Cemâleddin el-müfessir*" olarak verilmiştir.³⁶

Sonuç olarak bazı kaynaklar bu eseri Cemâleddin İshak el-Karamânî'ye (ö. 933/1527) nispet ederken bazıları da Ahmed b. Mahmud el- Esam el Karamânî' ye nispet etmiştir. Cemâleddin İshak el-Karamânî, Mücâdele sûresinin tefsiri esnasında "*Tevâbi'fi's-şarî*" adlı sarf ilmine dair eserine atıfta bulunması, eserin ona ait olduğuna işaret eden güçlü bir delildir.³⁷ Ancak Beyyine sûresinin tefsirine başlandığı yerin sayfa kenarında yazılmış olan "Beyyine sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar Ahmed b. Mahmud el- Esam tasnifidir"³⁸ notu bize eseri Mücâdele suresinden Beyyine sûresine kadar Cemâleddin İshak el-Karamânî'nin yazdığı, Beyyine sûresinden Nâs sûresine kadar olan kısmını da Ahmed el-Karamânî'nin tamamladığı fikrini vermektedir.

1.3.3.2. Hâşiye alâ Envârî't-tenzîl:

Bazı kaynaklarda³⁹ Karamânî'ye nispet edilen bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa 151 numarada bulunduğu belirtilmiştir. Burada mevcut olan cilt Fatiha sûresinin başından Bakara 2/21. âyetin bitimine kadar olan âyetlerin tefsir ve şerhini içermektedir. *Tefsîru'l-Karamânî'nin* ilk cildir. Zahriyesinde müstensihî tarafından müellif ismi: "Ahmed çelebî, merhum, maruf vaiz çelebi el- Lârendî, eserin adı da: "*el-Hâşiyetü'l- Keşşâf ma'al Beyzâvî*"⁴⁰

³² Ziya Demir burada Cemâleddin Aksarâyî değil Cemâleddin İshak el-Karamânî'ye ait olmadığını söylemesi gerekirken muhtemelen Ahmed b Mahmud el Bursevî tarafından istinsah edilen nüshanın ferâğ kaydında müstensihînin Cemâleddin Aksarâyî'nin kabri başında istinsah işlemini tamamladığını söylemesinden kaynaklı Cemâleddin Aksarâyî adını sehven yazdığını düşünmekteyiz.

³³ Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, 163.

³⁴ Nuruosmaniye Kütüphanesi nr. 275; Ziya, Demir, Ziya, Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, 163.

³⁵ Karamânî, *Tekmile li Tefsîri's-Semerkindi*, (Burdur, 2154).

³⁶ Ahmed b. Mahmûd el-Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 110), 1a, (Zahriye); Muhammed Abay, "Osmanlı Dönemi Dirâyet Tefsîrleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9/18 (2011), 96.

³⁷ Cemâleddin İshak el-Karamânî, *Tekmile li Tefsîri's-Semerkindi*, (İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, 275), 25a.

³⁸ İshak el-Karamânî, *Tekmile li Tefsîri's-Semerkindi*, (Nuruosmaniye, 275), 236b.

³⁹ Bkz., Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-Şürûh ve'l-Havâşî*, (Ebûzabî: el-Mecmû's- sekâfi, 1425/2004), 1/321; Şükrü Maden, *Tefsîrde Hâşiye Geleneği ve Şeyhzâde'nin Envarü't-Tenzil Hâşiyesi*, (İstanbul: İSAM, 2015), 346.

⁴⁰ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Kılıç Ali Paşa, 151), Zahriye, 1a.

şeklinde verilmiştir. Eserin isminin bu şekilde yazılmasından kaynaklı “*Hâşiye alâ Envârî't-tenzîl*” isimli eserin Karamânîye nispet edilmesi muhtemeldir.⁴¹

1.3.3.3. es-Sahâif fi't-tefsîr:

Kâtip Çelebi ve Adil Nüveyhid gibi âlimler Şemsüddîn Muhammed b. Eşref el-Hüseynî es-Semerkindî'ye (ö. 702/1303) “*es-Sahâif fi't-Tefsîr*” ismiyle bir eser nispet etmişler ve Ahmed el-Karamânî'nin de bu eseri tamamladığını söylemişlerdir.⁴² Kanaatimizce Kâtip Çelebi ve Adil Nüveyhid'in verdiği bilgilerde Şemsüddîn Muhammed b. Eşref el-Hüseynî es-Semerkindî (ö. 702/1303) ile Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkindî (ö. 860/1456) arasında bir isim karışıklığı söz konusudur. Daha öncede zikrettiğimiz gibi Ahmed el-Karamânî'nin tamamladığı eser “*Tekmile li Tefsîri's-Semerkindî*” isimli “*Bahru'l-Ulûm*” adlı tefsirin tekmlisidir.

Kaynaklarda Ahmed el-Karamânî'ye sehven nispet edilen bir başka eserde “*es-Sahâif*” adlı Şemsüddîn Muhammed b. Eşref el-Hüseynî es-Semerkindî'nin kelâma dair yazmış olduğu eseridir.⁴³

2. Ahmed el-Karamânî'nin Tefsîru'l-Karamânî Adlı Eseri

2.1. Eserin Mahiyeti

Ahmed el-Karamânî'nin *Tefsîru'l-Karamânî* adlı eserinin *el-Keşşaf'a* yazılmış bir hâşiye mi yoksa müstakil bir tefsîr mi olduğunu ilk bakışta belirlemek kolay görünmemektedir. Müellif, *el-Keşşaf'ı* kendisine temel almasına rağmen âyetlerin tamamına yakınında açıklama ve yorumda bulunması, özellikle Zemahşerî'nin atladığı âyetlerde açıklamalar yapması eserin tam bir tefsîr olduğu izlenimini verse de kanaatimizce son tahlilde *el-Keşşaf'a* yazılmış derleyici ve bütünleştirici bir eserdir.

On iki ciltten oluşan ve tam olan eserin tespit edebildiğimiz nüshaları müsvedde ve mübyeza şeklinde iki kısımdan meydana gelmektedir. Nüshaları ayrıntılı olarak tanıtırken bunları açıkladığımız için burada ana hatlarıyla eserin genel bir mahiyetini zikredeceğiz.

Nüshalar içerisinde Süleymaniye Kütüphanesi Cârullah koleksiyonu 109-117 arası nüshalar içerisinde 109-111-112 cilt numaralı bu nüshalar mübyeza (temize çekilmiş) müsvedde (temize çekilmemiş) nüshaların neredeyse iki katına ulaşan nüshalardır. Cârullah koleksiyonu 110-113-114-115-116-117 numaralarda yer alan nüshalar ise Veliyyuddin Cârullahın'da ifade ettiği üzere müellif hattıyla olan müsvedde (taslak/karalama) nüshalardır. Bu nüshaların tamamında Cârullah Efendinin 1150 tarihli Fatih Sultan Mehmed kütüphanesine çıkarılmamak kaydıyla vakıf olduğuna dair vakıf mühürleri zahiriye ve ciltlerin bitiş sayfalarında yer almaktadır.

2.2. Eserin Yazma Nüshaları İlgili Bilgiler

2.2.1. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Cârullah Koleksiyonu (109- 117)

On iki ciltten oluşan *Tefsîru'l-Karamânî* adlı eserin çeşitli kütüphanelerden ulaştığımız nüshalarını tek tek tanıtmaya çalışacağız. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Cârullah

⁴¹ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Kılıç Ali Paşa, 151).

⁴² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1074; Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, 2/494.

⁴³ Bkz. Topçu, *Ahmed el-Karamânî Tefsîrinin Tahkik ve Değerlendirilmesi Tevbe, Yûnus, Hûd Sûreleri*, 70-71.

koleksiyonu (109-117) demirbaş numaralarda yer alan ciltlerin varak sayıları, içerdiği sûreler ve zahriyelerinde yer alan bilgiler şu şekilde özetlenebilir:

Cârullah, 109: Birinci cilttir. 307 varak 21 satırdan oluşan bu cilt, Fatıha sûresinin başından Bakara 2/141 âyetine kadar olan bölümü içerir ve müstensih hattıdır. Zahriyesinde, Veliyyüddin Cârullah tarafından (ö. 1151/1738); eserin on bir cilt olduğu, Bakara sûresi 124, Nisâ sûresi 83. âyetlerin tefsîrini içeren 2. cilt ve Münafıkûn, 63/8. âyetinden Nâs sûresine kadar olan ve muhtemelen son cildi teşkil eden 11. cilt, ayrıca Yûsuf sûresinin başından 20 varak, Fetih sûresinin başından 8 varakın kayıp, bunun dışındakilerin mevcut olduğu, A'râf, Enfâl ve Meryem sûrelerinin mükerreren yazıldığı ve eserin on iki büyük cilt olduğu bilgisi verilmiştir. Yine bu bilgiler içinde eserin altı cildinin müellif hattı olduğu,⁴⁴ üç cildinin müstensih hattı olduğu,⁴⁵ Cârullah Efendi tarafından belirtilmiştir. Bu nüsha müellifin temize çektiği nüshadan istinsah edilmiştir.⁴⁶

Cârullah, 110: Dördüncü cilttir. 488 varak 21 satırdan oluşan bu cilt, A'râf sûresinin başından Hûd sûresinin sonuna kadar olan kısmı içerir, müellif hattıdır ve müsveddedir.⁴⁷

Cârullah, 111: Üçüncü cilttir. 285 varak 30 satırdan oluşan bu cilt, Nisâ 4/113. âyetinden Enfâl sûresinin sonuna kadar olan kısmı içerir. Müstensih hattıdır. Müstensihi hakkında herhangi bir bilgi yoktur.⁴⁸

Cârullah, 112: Beşinci cilttir. 259 varak 29 satırdan oluşan bu cilt, Yûsuf sûresinin başından Meryem 19/79 âyetine kadar olan kısmı içerir. Zahriyesinde bu nüshanın 5. Cilt olduğu, Yusuf sûresinden 3 varak eksik olduğu bilgisi mevcuttur. Toplamda eksik olan varak sayısı 20 varaktır. Eksiklerle birlikte 279 varak olmaktadır. Sûrelerin kısa bir fihristi verilmiştir. Bu nüshada aynı şekilde temize çekilmiş olan nüshadan istinsah edilmiştir.⁴⁹

Cârullah, 113: Altıncı cilttir. 570 varak 21 satırdan oluşan bu cilt, Meryem sûresinin başından Nûr sûresinin sonuna kadar olan kısmı içerir. Bu nüsha müsvedde olan nüshalardandır.⁵⁰

Cârullah, 114: Yedinci cilttir. 504 varak 21 satırdan oluşan bu cilt, Furkân sûresinin başından Lokmân sûresinin sonuna kadarki kısmı içerir. Zahriyesinde eserin önce müellif tarafından uzunca bir telifinin yapıldığı yazılıdır. Müellif hattı olduğuna dair bilgi vardır.⁵¹

Cârullah, 115: Sekizinci cilttir. 659 varak 21 satırdan oluşan bu cilt, Secde sûresinin başından Zümer sûresinin sonuna kadar olan kısmı içerir. Zahriyesinde ve sonunda tefsîrin telif yolculuğunun h. 955 yılında tamamlandığı yazılıdır.⁵²

Cârullah, 116: Dokuzuncu cilttir. 491 varak 21 satırdan oluşan bu cilt, Mü'min sûresinin başından Duhân sûresine kadar olan kısmı içerir. Bu nüsha da müsvedde olan nüshalardandır.⁵³

⁴⁴ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Carullah Efendi: 110,113,114,115,116,117) numarada kayıtlı olan ciltlerdir.

⁴⁵ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Carullah Efendi: 109,111,112), numarada kayıtlı buluna ciltlerdir.

⁴⁶ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Carullah, 109).

⁴⁷ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Carullah, 110).

⁴⁸ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Carullah, 111).

⁴⁹ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Carullah, 112).

⁵⁰ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Carullah, 113).

⁵¹ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Carullah, 114).

⁵² Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Carullah, 115).

⁵³ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Carullah, 113).

Cârullah, 117: Onuncu cilttir. 449 varak 21 satırdan oluşan bu cilt, Fetih sûresinin başı ile Münafikûn 63/7 âyetleri arasında kalan kısmı içerir. Bu nüshada Müellifin müsvedde olan nüshalarındandır.⁵⁴

2.2.2. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa Koleksiyonu (53-59, 151)

Kılıç Ali Paşa koleksiyonu 53-59, 151 numaralar arasında tefsirin başka bir nüshası mevcuttur. Bu numaralarda mevcut olan sûrelerin bilgileri şu şekildedir:

Kılıç Ali Paşa, 151: Fatiha sûresinin başından Bakara 2/21. âyetin bitimine kadar olan âyetlerin tefsir ve şerhini içermektedir. Zahriyesinde müellif hattı olduğu yazılıdır. 224 yk. ve 21 st. dir.⁵⁵

Kılıç Ali Paşa, 53: Bu cilt 61. sayfaya kadar Bakara, 2/164. âyetten 219. âyete kadar olan kısmı içerir, 61. sayfadan itibaren ise Furkan, 25/11. âyeti başlayıp Ahzap, 33/29. âyetin bitimine kadar olan kısım yer alır. 337 yk. ve 21 st. dir. Ayrıca zahriyesinde eserin 7 cildinin temize çekilmiş müellif hattı olduğu büyük bir cildin ise müsvedde olduğu bilgisi vardır.⁵⁶

Kılıç Ali Paşa, 54: Nisa, 4/148. âyetten A'râf 7/32. âyetin bitimine kadar olan kısmı ihtiva eden bu cilt, 228 yk. ve 21 st. dir.⁵⁷

Kılıç Ali Paşa, 55: Tevbe, 9/94. âyetten Yûsuf sûresinin bitimine kadar olan kısmı ihtiva eden bu cilt, 229 yk. ve 21 st. dir.⁵⁸

Kılıç Ali Paşa, 56: Kehf, 18/75. âyetten Furkân, 25/10. âyetin bitimine kadar olan kısmı ihtiva eden bu cilt, 319 yk. ve 21 st. dir.⁵⁹

Kılıç Ali Paşa, 57: Ahzap, 33/29. âyetten Fussilet, 41/46. âyetin bitimine kadar olan kısmı ihtiva eden bu cilt, 386 yk. ve 21 st. dir.⁶⁰

Kılıç Ali Paşa, 58: Fussilet, 41/47. âyetten Rahmân 54/18. âyetin bitimine kadar olan kısmı ihtiva eden bu cilt, 348 yk. ve 21 st. dir.⁶¹

2.2.3. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Damad İbrahim Paşa Koleksiyonu (154)⁶²

Damad İbrahim Paşa, 154: Fatiha sûresinden başlayıp Bakara 2/142. âyete kadar olan kısmı ihtiva eden bu cilt 287 yk. ve 29 st. dir. Zahriyesinde eserin ismi *Tefsîru Vaiz Çelebi* şeklinde yazılıdır.⁶³

⁵⁴ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Carullah, 114); Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, 159; Tala, *Kur'ân Yorumunda Dil ve Üslup Merkezli Yaklaşım*, 516-517.

⁵⁵ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Kılıç Ali Paşa, 151).

⁵⁶ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Kılıç Ali Paşa, 53).

⁵⁷ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Kılıç Ali Paşa, 54).

⁵⁸ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Kılıç Ali Paşa, 55).

⁵⁹ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Kılıç Ali Paşa, 56).

⁶⁰ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Kılıç Ali Paşa, 57).

⁶¹ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Kılıç Ali Paşa, 58).

⁶² *el-Fihrisü'-Şâmil li't-Türâsi'l-Arabî el-İslâmî el-Mahtût 'Ulûmü'l-Kur'ân Mahtûtâtü't-Tefâsîr*, (Amman: 1989), 2 /900.

⁶³ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Damad İbrahim Paşa 154).

2.2.4. Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi Beyazıt Koleksiyonu (477-492)

Eserin Beyazıt 477-492 numaralarda kayıtlı olan bazı nüshalar mevcuttur. Bu nüshaların muhtevası şöyledir:

Beyazıt, 477: Fatıha sûresinin başından Bakara 2/21. âyetin bitimine kadar olan âyetlerin tefsir ve şerhini içermektedir. Kılıç Ali Paşa koleksiyonunda eksik olan nüshaların devamı niteliğindedir. Aşırı derecede güve yeniği olup yıpranmış ve parçalanmış bir haldedir. Fiziksel niteliği: 218 yk. ve 21st. dir. Eserin ismi sehven Nureddin Hamza b. Mahmud el-Karamânî'ye ait olan *Takşiru't-Tefsîr Hâşiye ala Envârü't-tenzîl fi'z-Zehraveyn*⁶⁴ olarak verilmiştir. Müellif ismi karıştırılmış olan bu cilt Ahmed b. Mahmud el-Esam el-Karamânî'e aittir. Kitabın zahriye kısmında müellif ve eser ismi, "*Tefsîru'l-Vâiz el-Karamânî eş-Şeyh Ahmed b. Mahmûd el-Esam*, vefat tarihi, h. 971" olarak verilmiştir.⁶⁵

Beyazıt, 478: Bu cilt 477 numaralı cildin devamıdır. Bakara 2/21-141 arasındaki âyetlerin tefsir ve şerhini içermektedir. Kılıç Ali Paşa koleksiyonundaki eksik olan nüshaların devamı niteliğindedir. Yine bu nüshada Beyazıt, 477 numaralı nüshada olduğu gibi yıpranmış ve parçalanmış bir haldedir. Ayrıca eserin zahriyesinde Şeyhülislâm Sâ'deddin Mehmed Efendinin (ö.1008/1599) zevcesi Fâtıma Hatun tarafından vakfedildiğine dair vakıf kaydı mevcuttur. Fiziksel niteliği: 211 yk. ve 21st. dir. Yine Beyazıt, 477 olduğu gibi bu eserin ismi *Takşiru't-Tefsîr Hâşiye ala Envârü't-tenzîl fi'z-Zehraveyn* olarak yazılmış müellifi de Nureddin Hamza b. Mahmud el-Karamânî olarak verilmiştir.⁶⁶

Beyazıt, 479: Bakara 2/21-142 arasındaki âyetlerin tefsîr ve şerhini içermektedir. Kılıç Ali Paşa koleksiyonunda eksik olan nüshalardan biridir. (Beyazıt, 477, 478) numaralı nüshalarda olduğu gibi aşırı derecede güve yeniği bulunup yıpranmış ve parçalanmış bir haldedir. Fiziksel niteliği: 225 yk. ve 21 st. dir. Aynı şekilde Beyazıt kütüphanesinde bu eserin ismi *Takşiru't-Tefsîr Hâşiye ala Envârü't-tenzîl fi'z-Zehraveyn* olarak yazılmış müellifi de Nureddin Hamza b. Mahmud el-Karamânî olarak verilmiştir. İsim karışılığı söz konusu olan bu ciltte Ahmed el-Karamânîye aittir.⁶⁷

Beyazıt, 480: Bu cilt Bakara, 2/142. âyetten Nisa 23. âyete kadar olan kısmın tefsîr ve hâşiyesini içermektedir. Müstensih Horasan b. Ömer el-Aksarayî tarafından h. 977 yılında istinsah edilmiştir. 263 yk. ve 29 st. dir.⁶⁸

Beyazıt, 481: Bu ciltte *el-Keşşâf* tefsîrinin besmele kısmından 10 varak kadar şerh edildikten sonra 11. varaktan itibaren beşinci cüz Nisâ 24. âyetin tefsîrine başlanmış, vr. 90 Nisâ 157. âyette sûre bitmiştir. 91. varaktan itibaren başka bir hatla Duhan 44/41. âyetten başlanmış Fetih 48/10. âyetin tefsîrinde bitirilmiştir. Vr. 101'den itibaren de el-Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-tenzîl* adlı tefsîrinin Mülk sûresinden Nâs sûresine kadar olan kısmı mevcuttur. H. 717 yılında istinsah edilmiştir. Vakıf kaydı ve müellifine dair bilgiler bir önceki nüshadaki gibidir.⁶⁹

Beyazıt, 482: A'râf 7/32. âyetten Tevbe, 9/93. âyete kadar olan kısmı ihtiva etmektedir. Böylelikle Kılıç Ali Paşa 53-54 arasında eksik olan kısım bu nüshayla tamamlanmış olmaktadır. Fiziksel niteliği: 203 yk. ve 23 st. dir. Aynı şekilde Beyazıt kütüphanesinde bu eserin ismi *Takşiru't-*

⁶⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 1/190.

⁶⁵ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 477), Zahriye, 1a.

⁶⁶ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 478), Zahriye, 1a.

⁶⁷ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 479), Zahriye, 1a.

⁶⁸ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 480), Zahriye, 1a.

⁶⁹ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 481), Zahriye, 1a.

Tefsîr Hâşîye ala Envârü't-tenzîl fi'z-Zehraveyn olarak yazılmış müellifi de sehven Nureddin Hamza b. Mahmud el-Karamânî olarak verilmiştir.⁷⁰

Beyazıt, 483: A'râf 7/32. âyetinden Tevbe, 9/93. âyetine kadar olan kısmı ihtiva etmektedir. Beyazıt 482 numaradaki nüshanın aynısı olup hattı yönünden farklıdır. Fiziksel niteliği: 208 yk. ve 21 st. dir. Eserin ismine ve müellifine dair verilen bilgiler bir önceki nüshada belirtildiği gibidir.⁷¹

Beyazıt, 484: R'ad sûresinin başından Kehf 18/74. âyete kadar olan kısmı ihtiva etmektedir. Fiziksel niteliği: 273 yk. ve 27 st. dir.⁷²

Beyazıt, 485: 484 numarada bulunan nüsha ile aynı sûre ve âyetlerin tefsîr ve hâşiyesini içermektedir. Bu nüshanın Kılıç Ali Paşa 55-56 arasında eksik olan nüsha olması muhtemeldir. R'ad sûresinin başından Kehf 18/74. âyete kadar olan kısmı ihtiva etmektedir. Beyazıt kütüphanesinden alma imkânını bulduğumuz başından ve sonundan birkaç varak bilgilerinin olduğu fotoğraflardan eserin okunamayacak bir durumda yıpranmış ve parçalanmış olduğu görülmektedir. Fiziksel niteliği: 271 yk. ve 21 st. dir.⁷³

Beyazıt, 486: Yûsuf sûresinin başından Kehf sûresinin sonuna kadar olan kısmı ihtiva etmektedir. İstinsah tarihi h. 953'tür. Fiziksel niteliği: 446 yk. ve 21st. dir.⁷⁴

Beyazıt, 487: Fiziksel niteliği: 502 yk. ve 21 st. dir. Aynı şekilde Beyazıt kütüphanesinde bu eserin ismi *Takşîru't-Tefsîr Hâşîye ala Envârü't-tenzîl fi'z-Zehraveyn* olarak yazılmış müellifi de Nureddin Hamza b. Mahmud el-Karamânî olarak verilmiştir. Bu bilgiler dışında görüntü ve içerik bilgilerine ulaşamadık.⁷⁵

Beyazıt, 488: Mü'min sûresinin başından Muhammed sûresinin sonuna kadar olan kısmı ihtiva etmektedir. Zahriyesinde eserin ismi *Tefsîru's-Şerîfli' vaiz el-Karamânî* şeklinde yazılıdır. Fiziksel niteliği: 590 yk. ve 21 st. dir.⁷⁶

Beyazıt, 489: Fetih sûresinin başından Münafikûn 63/8 âyetin sonuna kadar olan kısmı ihtiva etmektedir. Zahriyesinde eserin ismi *Tefsîru's-Şerîfli' vaiz el-Karamânî* şeklinde yazılıdır. Ayrıca zahriyesinde Şeyhu'l-İslâm Sâ'deddin Mehmed efendinin (ö.1008/1599) zevcesi Fâtıma Hatun tarafından vakfedildiğine dair vakıf kaydı mevcuttur. Fiziksel niteliği: 384 yk. ve 21st.dir.⁷⁷

Beyazıt, 490: Secde sûresinin başından Zümer sûresinin sonuna kadar olan kısmı ihtiva etmektedir. Cârullah 115 nolu müellifin müsvedde olarak yazdığı nüshadan müstensih Abdulkadir b. Muhammed tarafından şâban ayının başlarında Cuma günü h. 995 yılında istinsah işlemi tamamlanmıştır.⁷⁸ Fiziksel niteliği: 764 yk. ve 21 st. dir.⁷⁹

Beyazıt, 491: A'râf (7) sûresinin başından Hûd (11) sûresinin sonuna kadar olan kısmı ihtiva etmektedir. Müstensih Yusuf b. Abdurrahim tarafından h. 995 yılı recep ayında istinsahı tamamlanmıştır.⁸⁰ Ayrıca zahriyesinde Şeyhu'l-İslâm Sâ'deddin Mehmed Efendinin

⁷⁰ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 482), Zahriye, 1a.

⁷¹ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 483), Zahriye, 1a.

⁷² Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 484), Zahriye, 1a.

⁷³ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 485), Zahriye, 1a.

⁷⁴ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 486), Zahriye, 1a.

⁷⁵ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 487), Zahriye, 1a.

⁷⁶ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 488), Zahriye, 1a.

⁷⁷ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 489), Zahriye, 1a.

⁷⁸ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 490), 764b; Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Carullah, 115),

⁷⁹ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 490), Zahriye, 1a.

⁸⁰ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 490), 616b.

(ö.1008/1599) zevcesi Fâtıma Hatun tarafından vakfedildiğine dair vakıf kaydı mevcuttur. Fiziksel niteliği: 616 yk. ve 21 st. dir.⁸¹

Beyazıt, 492: Münafikûn 63/8 âyetinden Kıyâme 75/12 âyete kadar olan kısmı ihtiva etmektedir. 485 numaralı nüshada olduğu gibi bu nüshanın da görüntüsü mevcut değildir. Eserin başından ve sonundan alabildiğimiz görüntülerde bu cilde de aşırı derecede güve yeniği, yıpranma ve parçalanma durumu söz konusudur. Fiziksel niteliği: 169+1 yk. ve 21 st. dir.⁸²

2.2.5. Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Haraççioğlu koleksiyonu (132)

Bu numaradaki nüsha ise, Bakara sûresi, 2/22-141. âyetlerin tefsîr ve hâşiyesini içermektedir. Fiziksel niteliği: 358 yk. ve 25 st. dir.⁸³

2.2.6. Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi (338)

Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi 338 numaradaki bu nüsha, tefsîrin son cildini oluşturmakta, İnsân sûresinden Nâs sûresine kadar olan, âyetlerin tefsîr ve hâşiyesini içermektedir. Fiziksel niteliği: 200+2 yk. ve 21 st. dir. Bu nüshanın vakıf kaydında müellif hattı olduğu yazılıdır. Yine eserin sonunda bulunan Ferağ kaydında müsvedde olduğu ve (959/1551) tarihinde yazma işleminin tamamlandığı bilgisi yazılıdır.⁸⁴ Ayrıca Emrullah b. Muhammed'in 986 tarihli mülkiyet kaydı vardır.⁸⁵

Ulaşabildiğimiz kadarıyla eserin Türkiye Yazma Eserler Kütüphanelerinde, Cârullah: 109-107, Kılıç Ali Paşa nr: 53-58,151, Beyazıt nr: 477-492, Damad İbrahim Paşa nr: 154, Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi nr: 338, Bursa İnebey Yazma Eserler Haraççioğlu nr: 132, yazma nüshaları mevcuttur.

2.3. Eserin Telif Yolculuğu

Ahmed el-Karamânî bazı nüshaların sûre sonlarında eserin telif yolculuğuna dair sûreyi tamamladığı günün tarihini not düşmüştür. Bu da bize eserin telif süreci hakkında bilgi vermektedir. Örneğin müellif, zahriyesinde Cârullah Efendi tarafından müsvedde ve müellif nüshası olduğu bilgisi verilen Cârullah 115 nolu nüshasının bitiminde, ferağ kaydı olarak 955/1549 yılının zilhicce aylarının başında Zümer sûresiyle biten bu cildi tamamladığını belirtmiştir.⁸⁶

⁸¹ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 491), Zahriye, 1a.

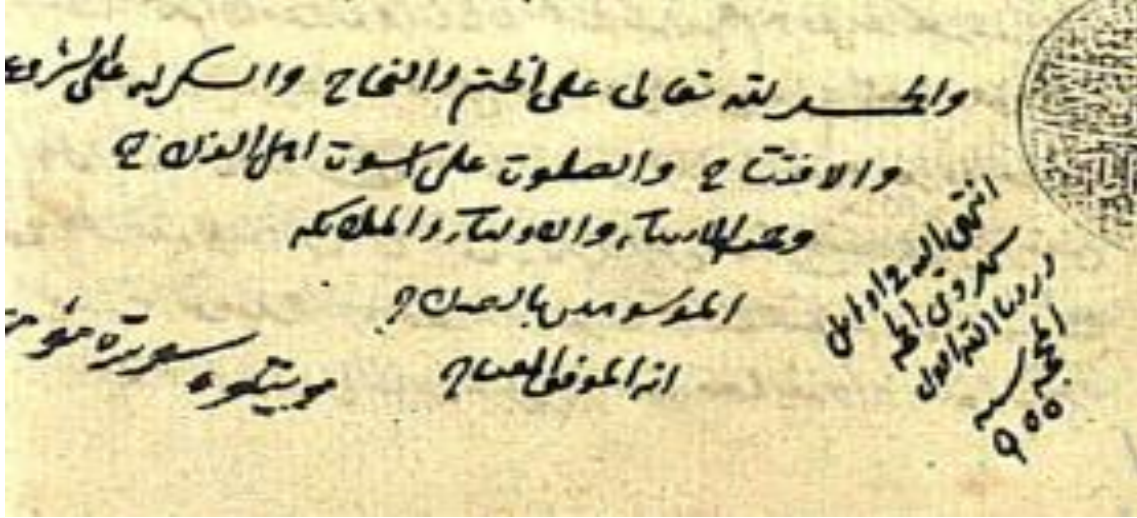
⁸² Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 492), Zahriye, 1a.

⁸³ Ahmed b. Mahmûd el-Asamm el-Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Bursa: İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Haraççioğlu, 132); Mesut Kaya'nın makalesinde, koleksiyon adı hatalı olarak, Saraççioğlu şeklinde verilmiştir. Bkz. Kaya, "Osmanlı ilim Geleneğinde Şerh ve Hâşiyeye Yazıcılığı –Ahmed el-Karamani'nin Tefsîri/Zemahşeri Şerhi Örneği", 21; Aynı hatayı Mustafa Topcu'da tezinde devam ettirmiştir. Topcu, *Ahmed El-Karamânî Tefsîrinin Tahkik ve Değerlendirilmesi (Tevbe, Yûnus, Hûd, Sureleri)*, 88-89.

⁸⁴ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Beyazıt, 492), Zahriye, 1a; Ahmed b. Mahmûd el-Asamm el-Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Diyarbakır Ziya Gökalp, 338), 196b.

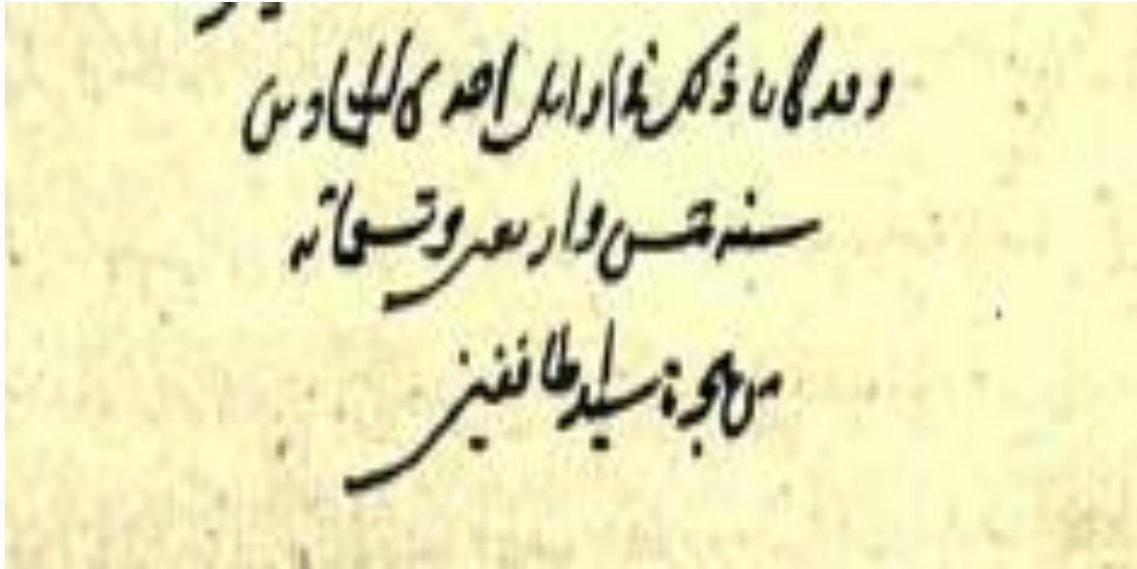
⁸⁵ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Diyarbakır Ziya Gökalp, 338).

⁸⁶ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 115), 647b.

Resim 1: Cârullah Efendi 115.

Aynı şekilde Ahmed el-Karamânî Cârullah 115 numaralı nüshada Yasin sûresinin sonunda⁸⁷ h. 945 tarihli ferağ kaydını düşmüştür.

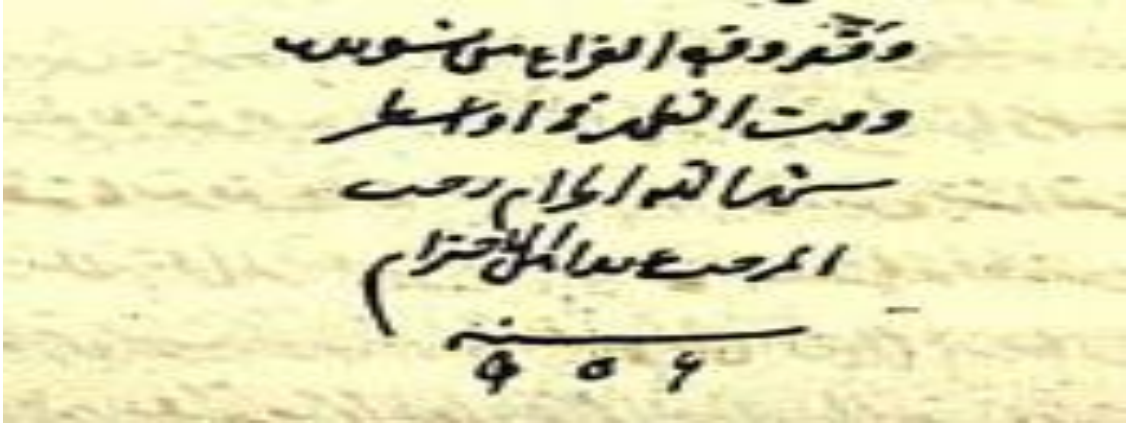

Resim 2: Cârullah Efendi 115.

Yine Müellif Cârullah 115 numaralı nüshada, öğle vakti recep ayının ortasında h. 956 tarihinde Saffât⁸⁸ sûresinin müsveddesini tamamlandığına dair not düşmüştür.

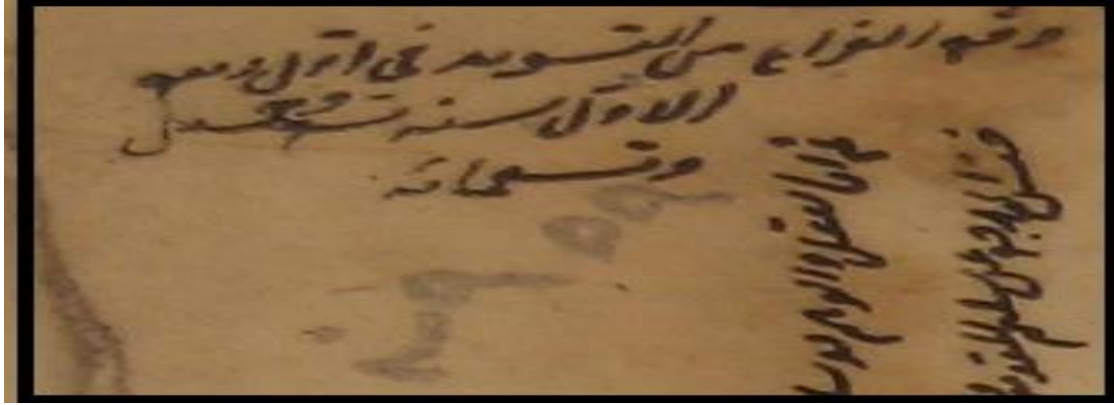
⁸⁷ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 115), 356b.

⁸⁸ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 115), 448b.

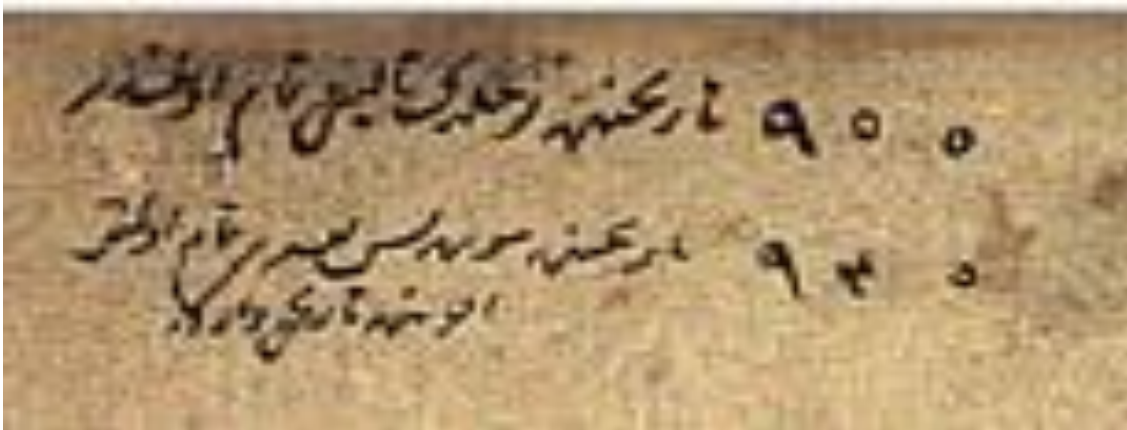
Resim 3: Cârullah Efendi 115.

Karamânî İnsan sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar olan bölümleri içeren Diyarbakır 338 nolu müsvedde nüshasının ferağ kaydında ise eserini (959/1551) yılında tamamladığına dair kayıt düşmüştür.

Resim 4: Diyarbakır 338.

Eserin telifinin ne zaman başlayıp ne zaman bittiğine dair Cârullah Efendi 115. numaralı nüshanın zahriyesinde 955 yılında telif yolculuğunun tamam olduğu yazılıdır.

Resim 5: Cârullah Efendi 115.

Bu bilgiler ışığında Karamânî'nin eserine (945/1539) tarihinde başladığı, (955/1549) tarihinde tamamladığı, temize çekme işlemini ise h. 959 yılından sonra gerçekleştirdiği muhtemel görünmektedir.

Müellif eserini yazdığı yere dair Bakara sûresi 43. âyetin⁸⁹ tefsiri esnasında işaret etmiştir. Zikri geçen âyetin açıklarken namazın camide cemaatle kılınmaması gibi bir durumun genel anlamda birçok yörede yaygın olduğuna işaret ettikten sonra aynı durumun hayatını idame ettirdiği memleketi Karaman'da da mevcut olduğunu belirtmiştir.⁹⁰ Buradan hareketle eserin Karaman da yazıldığı güçlü bir ihtimaldir.

2.4. Eserin Şekil ve İçerik Yönünden Tefsir mi Hâşiye mi Olduğu Meselesi

Tefsîru'l-Karamânî diğer hâşiyelerden farklı olarak ilk bakışta hem tefsir hem hâşiye metodu kullanılarak yazılan bir eser görüntüsü vermektedir. Be sebepten olsa gerek bazı nüshalarda eserin ismi "*el-Hâşiyetü'l- Keşşâf ma'al Beyzâvi*"⁹¹ şeklinde zikredilmiştir. Hacimli olması nedeniyle kolektif bir çalışmanın ürünü neticesinde ortaya çıkacak bu esere yönelik bir gurup öğrenci tarafından yüksek lisans ve doktora tezleri olarak üzerinde tahkik ve dirâsesine yönelik akademik çalışmalar devam etmektedir. Tez savunmalarını dinleme imkânını bulduğumuz araştırmacıların ifadeleri içerisinde bu eserin hem hâşiye hem tefsir olduğu veya *Keşşaf* ve *Envaru't-tenzîl* hâşiyesi olduğuna yönelik teoriler ortaya konmuştur. Dolayısıyla eserin hâşiye mi tefsir mi olduğu, eğer hâşiye ise hangi eserin hâşiyesi olduğuna yönelik ihtilafların devam ettiğini söyleyebiliriz.⁹²

2.4.1. Tefsîru'l-Karamânî'de Hâşiye Emâreleri

1- Karamânî Fatıha sûresinden itibaren hâşiyelerin klasik özelliklerinden "kavlühü"⁹³ ifadesiyle *Keşşâf* metnini bir takım tefsir, fıkıh, hadis, kelâm, dil ve hâşiye kaynaklarıyla açıklamış, Fatıha, Bakara, Âl-i İmrân sûrelerinde yoğun olarak sürdürdüğü bu üslûbunu, sonraki sûrelerde ise ara ara devam ettirmiş ancak tamamıyla da terk etmemiştir.

2- Tefsir hâşiyelerinde müelliflerin, fein kîle-kulnâ/ücîbe, ey, ya'nî, yürîdü, mürâdühü, fîhi nazar ve ente habirun" gibi ifade ve üsluplarla kendi görüşlerini beyan, karşı görüşlere cevap verme ve tenkit etme için kullandıkları yöntemleri aynı şekilde müellifin eserinde de sıkça görmekteyiz.

3- Müsvedde olarak yazılan, müellif nüshalarında yer alan âyetlerin hemen peşinden "Kâle Zemaşerî"⁹⁴ ve "kavlühü"⁹⁵ ifadeleriyle *el-Keşşaf* metninin açıklanması,⁹⁶ mübyeza olarak kaleme alınan müellif-müstensih nüshalarında ise "Kâle Musanniî" "Kâle Müellif" ifadelerinin kullanılması bu eserin hâşiye olma yönüne delalet eden işaretlerdendir.

⁸⁹ "Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin".

⁹⁰ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 109), 224b.

⁹¹ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Kılıç Ali Paşa, 151), Zahriye, 1a.

⁹² Haifa Smaali, *Furkan Sûresi Çerçevesinde Karamânî Tefsirinin Tahkik Ve Değerlendirmesi*, (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 26.

⁹³ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 109), 1b.

⁹⁴ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 110), 495a, 516b; Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 113), 4b, 6b, 7a, 497a; Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 114), 299b; Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 117), 190a; Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî* (Diyarbakır Ziya Gökalp, 338), 180a.

⁹⁵ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 114), (Diyarbakır Ziya Gökalp, 338), 183a.

⁹⁶ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 109), 1b.

4- Eserin hâşiye olduğuna işaret eden emârelerden bir başkası ise Veliyyüddin Cârullah Efendinin bizzat yazdığı zahriye notlarıdır. Cârullah 110 nolu koleksiyondaki notlarda: “Bu kitabın *Hâşiye ale’l- Keşşâf* olduğu, delilin ise “Kâle Musannif” “Muradu’l-Musannif” “İhbaru’l-Musannif” gibi ifadeler olduğu” şeklindeki bilgiler eserin hâşiye yönüne işaret eden deliller içerisinde gösterilebilir.⁹⁷

2.4.2. Tefsîru’l-Karamânî’de Tefsîr Emâreleri

1- Eserin ismi tabâkat kitapları, yazma eser katalogları ve yazma nüshaların zahriyelerinde “*Tefsîru’l-Karamânî*” şeklinde geçmesi, bu eserin ilk bakışta tefsir olduğu izlenimini veren önemli delillerdendir.

2- Klasik tefsirlerde olduğu gibi müellifin önce âyetlerin tam metnini koyu olarak verip sonra kısım kısım bu âyetleri açıklaması eserin tefsir yönüne delalet eden işaretlerdendir.

3- Eserin diğer bir tefsir emâresi gösteren özelliği de; rivâyet ve dirâyet tefsîrinin özelliklerini barındırması, Ulûmu’l-Kur’ân’a dair konulara yer vermesi, Taberî (ö. 310/923), Kurtubî (ö. 671/1273) ve İbn Âdil (VIII./XIV. yüzyıl) gibi müfessirlerin eserlerinden sıkça alıntılar yapması, Tasavvufî tefsirlerden işâri nakillerde bulunmasıdır.

Netice itibariyle her iki bakış açısını destekleyen bu emâre ve delillerden yola çıkarak Karamânî’nin eserinin tefsire işaret eden yönleri olduğunu kabul etmekle beraber kanaatimiz bu eserin *el- Keşşâf* tefsirine yazılan en mufassal ve kapsamlı hâşiyelerden biri olduğu yönündedir.

2.5. Eserin Telifi Açısından Müsvedde ve Mübyeza Oluşu Meselesi

Ahmed el-Karamânî’nin eserinde açığa kavuşması gereken yönlerinden biride eserin nüshalarındaki ekleme ve çıkarmaların neye göre yapıldığı, hangi nüshaların mübyeza ve müsvedde olduğu meselesidir. Eserin yazma nüshalarında Veliyyüddin Cârullah Efendinin zahriye notları içerisinde verdiği bilgiler de eserin 12 büyük cilt olduğu 6 cildinin⁹⁸ müellif hattı, 3 cildinin⁹⁹ ise müstensih hattı olduğu belirtilmiştir. Zahriyesinde müellif nüshası olduğuna dair bilgiler de bulunan İnsan-Nâs arası sürelerin yer aldığı Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi (338) numaralı nüshasının ferâğ kaydında, müellifi tarafından 955 yılında müsveddesinin tamam olduğu bilgisi mevcuttur.¹⁰⁰

Kanaatimizce müellif eserini müsvedde olarak tamamlamış ekleme ve çıkartmalar yaparak temize çekmiştir. Araştırmamız neticesinde Cârullah Efendi: 110,113,114,115,116,117 numarada kayıtlı olan ciltler ve Diyarbakır 338 nolu nüsha müsveddedir. Kılıç Ali Paşa,¹⁰¹ Beyazıt, Damat İbrahim Paşa, Bursa İnebey Haraççioğlu nüshaları ise mübyeza nüshalardır.

⁹⁷ Karamânî, *Tefsîru’l-Karamânî*, (Carullah, 109).

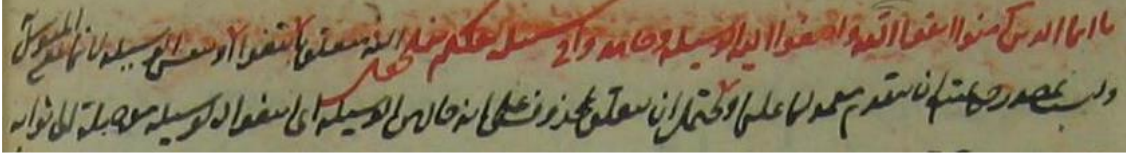
⁹⁸ Karamânî, *Tefsîru’l-Karamânî*, (Carullah, 110.113.114.115.116.117) numarada kayıtlı olan ciltlerdir.

⁹⁹ Karamânî, *Tefsîru’l-Karamânî*, (Carullah, 109.111.112), numarada kayıtlı buluna ciltlerdir.

¹⁰⁰ Karamânî, *Tefsîru’l-Karamânî* (Diyarbakır Ziya Gökalp, 338), 196b.

¹⁰¹ Karamânî, *Tefsîru’l-Karamânî* (Kılıç Ali Paşa), 53. Bu nüshanın zahriyesinde altı cildinin müellif hattıyla mübyeza olduğu, büyük bir cildinin müsvedde olduğu bilgisi yer almaktadır. Müsvedde olan büyük cilt ise kayıptır.

2.6. Eserin Yapısal Özellikleri ve Telif Metodu

Resim 6: Kılıç Ali Paşa 54

Karamânî, eserinde takip ettiği metotta, müellif nüshasından aldığımız örnek resimde gördüğümüz gibi tefsirini yapacağı âyetin metnini kırmızı ve bold (koyu) olarak verir. Âyeti bazen tam olarak, bazen secâvend durağına kadar, bazen de iki veya daha fazla âyetin birleştirilmesi metodunu tercih eder. Tamamını verdiği âyeti bölümler halinde açıklar. Açıklama yaptığı âyet, hadîs vb. yerlerin üstüne çizgi çekerek diğer metinden ayırır. Eser konu yoğunluğu açısından büyük oranda dilsel içeriğe sahiptir. Bu yüzden dilsel tahliller, sarf ve nahiv meseleleri, belagat meseleleri, dilsel tenkit ve karşılaştırmalar, dil-anlam ilişkisi, dil-kıraat ilişkisi, dil-fıkıh ilişkisi, dil-mantık ilişkisi, dil-kelâm ilişkisi gibi konular eserde yoğun bir şekilde işlenmiştir.

Bazen âyetin metnini vermeyip mana olarak işaret eder. Müellif âyet hakkındaki açıklamalarına *el-Keşşaf*, *Envâru't-tenzîl* ve *Tefsîr'u İbn Kemal Paşa* da yer alan açıklamaları bazen aynen, bazen de çok küçük değişiklerle naklederek devam eder. Bazı yerlerde bu üç müfessirin görüşlerini mukayese eder ve en sonda kendi fikrini belirtir.¹⁰² Bazı yerlerde âyet hakkındaki açıklamaları naklettikten sonra “velhasıl” ifadesiyle konuyla ilgili açıklamaları görüşünü de belirterek sonuç cümlesiyle bitirir.¹⁰³

Hâşiye metodu olarak “قوله” “kavlühü” ibaresinden sonra *el-Keşşaf* ta yer alan metni verir ve bu metni açıklar. “Kavlühü” sözündeki zamir Zemahşeriye gider. Karamânî bu hâşiye üslubunu eserinin tamamında sistematik olarak uygulamasa da yer yer takip eder. Bazen “قوله” ifadesini hiç kullanmadan *el-Keşşaf* metninin akabinde hâşiyelerden nakille *Keşşaf* metnini şerh eder.

Kaynak anlamında sıkça müracaat ettiği hâşiye türü eserler, et-Tîbî (ö. 743/1343),: *Fütûhu'l-Gayb*, Sa'düddîn et-Teftâzânî (ö. 792/1390),: *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf*,¹⁰⁴ Şeyhzâde (ö. 950/1543),: *Hâşiyyetü Muhyiddin Şeyhzâde alâ Tefsîri'l-Beyzâvî*'dir.¹⁰⁵ Bu kaynaklar eserde büyük yekün tutar. Kîle “قيل” sözünüle konuyla ilgili farklı açıklama ve görüşlere yer verir. Diğer hâşiyelerden farklı olarak İbn Kemal'den alıntı yaptıktan sonra hemen peşinden وأنت خير “sen biliyorsun” diyerek onun görüşüne karşı itiraz ve değerlendirmede bulunur. Bu da müellifin eserini ders esnasındaki takrirlerinden oluşturduğuna işaret eden delillerdendir. Eserin başlarında da buna kendisi bizzat “geçen derste” ifadesiyle yer vermiştir.

el-Keşşaf ve *Envâru't-tenzîl* eserleriyle, mukayeseli bir metod izleyen Karamânî, *Envâru't-tenzîl* de geçen ibareleri şerh ederken aynı zamanda *Hâşiyyetü Muhyiddin Şeyhzâde alâ Tefsîri'l-Beyzâvî* adlı hâşiyyeden sıkça nakillerde bulunur. Müellif, Şeyhzâde'den alıntı yaptığı yerlerin hiç birinde müellif ve eser ismini zikretmemiştir. Yalnızca bazı yerlerde ondan nakilde bulunurken “Kale bazı'ş-şârih” ve *şârihu'l-merhum* şeklinde özel ifadeler kullanmıştır. Sa'düddîn et-

¹⁰² Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 111), 260a.

¹⁰³ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 111), 261a.

¹⁰⁴ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 111), 266b.

¹⁰⁵ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 111), 121a-b.

Teftâzânî'den alıntı yaptığı yerlerde ise çoğu zaman müellif ve eser ismine yer vermemiş, nadiren müellif ismini zikretmiş, bazen de “*kale en-Nihrir*” ifadesini kullanmıştır. Aynı üslûbunu et-Tîbî'den nakilde bulunduğu yerlerde de uygulamış, çoğu zaman müellif ve eser ismine yer vermemiştir. Yalnızca birkaç yerde “*Kale Fazıl*”¹⁰⁶ ifadesini kullanmıştır.

Müellif âyetlerin irabını tahlil ederken İbn Âdil'in: *el-Lübâb*, es-Semîn el-Hâlebî'nin (ö. 756/1355),: *ed-Durru'l-Masûn*, el-Ukberî'nin (ö. 616/1219),: *et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân*, Nisabûri'nin (ö. 643/1245),: *el-Ferid* ve Şeyhzâde'nin *Hâşiyetü Muhyiddin Şeyhzâde alâ Tefsîri'l-Beyzâvî* adlı eserlerini kaynak almıştır. Lügatle ilgili açıklamalarda ise el-Cevherî'nin (ö. 393/1003),: *es-Sihâh* ve Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *Esâsü'l-Belâgâ*'sından çokça faydalanmıştır. Bu eserlerde yer alan bilgileri ise direkt bu kaynaklardan nakille aktarmamış et-Tîbî'nin eserinden nakille almayı tercih etmiştir.

Karamânî, sarf, nahiv, belâgat, kıraat vb. konulara yer verdikten sonra konuyla ilgili bazen *Keşşâf* metninde yer alan hadise yer verir ve hadiste geçen bazı kelimeleri şerh eder. Çoğu zamanda istişhad için birden çok hadisi peş peşe zikreder. Bu hadisler içerisinde sahih olanları olduğu gibi zayıf hatta mevzu olanları da bulunmaktadır.

Karamânî eserinde başta İbn Abbas (69/687-88) olmak üzere çok sayıda sahabeden görüş nakleder. Aynı şekilde müellif, Ka'bû'l-Ahbâr (ö. 32/652-53), Sa'îd b. Cübeyr, Mücâhid, Sa'bî (ö. 104/722), İkrime (ö. 105/723), Hasan-ı Basrî, Katâde b. Diâme (117/735), Süddî (ö. 127/745), gibi tâbiînden de nakillerde bulunmuştur. Kelâmî meselelere *Mefâtihu'l-Gayb*'dan ve *Şeyhzâde hâşiyesinden* nakille yer verir, Mu'tezile'nin fikirlerini eleştirir ve Ehl-i sünneti savunur. Ahkâmla ilgili âyetlerde fihri görüşlere yer verir, Ebû Hanife'nin görüşlerini savunur. Sıkça dilsel tartışmalara girerken Basra ve Kûfe dil okullarını görüşlerine yer verir. Sibeveyh, Ferra, Halil b. Ahmed ve Sekkâkî gibi dil âlimlerinin görüşlerini nakleder. Ayrıca tazmin vb. lügavî tahliller yapar. Şiire de sıkça yer veren Karamânî *el-Keşşâf*'ta geçen şiirlerdeki garip kelimeleri et-Tîbî ve et-Teftâzânî hâşiyelerinden nakille açıklar.¹⁰⁷ Bazen *Keşşâf*'ta yer almayan şiirlere de yer verdiği olmuştur. Bir yerde Sa'dî Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) *Gülîstan* adlı eserinden Farsça bir beyte, başka bir yerde de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) den Farsça bir beyte yer vermiştir. Tefsir ve şerhini yaptığı âyetlerin sonlarında zaman zaman özlü söz ve dua ile bitirdiği yerler vardır.¹⁰⁸

Müellif tefsirini yaptığı âyetin son kısmında genellikle işâri tefsîre yer verir ve “*kale bazı'l-ârifîn*” ifadesini kullanır. Es-Sülemî (ö. 412/1021),: *Haqâ'iku't-tefsîr*, el-Kuşeyrî (ö. 465/1072),: *Leṭâ'ifu'l-işârât*, Rûzbihân-ı Bakî (ö.606/1212),: *Arâisü'l-Beyân* Karamânî'nin sıklıkla başvurduğu işâri tefsir kaynaklarıdır. Âyetleri bu eserlerde yer alan sûfilerin sözleriyle açıklar. Kuşeyrî'nin eserinden yaptığı alıntılar direk *Leṭâ'ifu'l-işârât*'tan değil, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Neseî es-Semerkindî'nin (ö. 537/1142): *et-Teysîr fi't-tefsîr* adlı eserinden nakilledir.

Karamânî'nin üslubundaki en belirgin özelliklerden biri de konuyla ilgili farklı görüş ve itirazların dile getirilmesi ve bunların soru- cevap yöntemi ile cevaplandırılmasıdır. Bu metodu uygularken: قلنا.....فإن قيل Eğer.....denildiyse, biz de...dedik. فإن قيل.....أجيب denildiyse,.....ile cevap verildi gibi, soru-cevap kalıplarını sıkça kullanır. Bu üslup, et-Tîbî' ve et-Teftâzânî'nin eserlerinde kullandığı üslup dur.

¹⁰⁶ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 111), 104b, 146b.

¹⁰⁷ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 111), 121b.

¹⁰⁸ Karamânî, *Tefsîru'l-Karamânî*, (Carullah, 111), 117a.

Sonuç olarak tefsirin en önemli özelliğinin kendi zamanına kadar gelen tüm birikimi derlemesi ve güncelleme çabası olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

Osmanlı döneminde ilmî çalışmaların büyük bir kısmının, şerh ve tefsirlerden oluştuğu, özgünlüğünün kalmadığı, ezberciliğe, tekrara ve taklide düştüğü şeklinde iddia ve eleştiriler dile getirilse de Osmanlı ilim ve telif anlayışının felsefî ve teorik arka planını ortaya koyan yetkin çalışmalar, söz konusu önyargıların yavaş yavaş yıkılmasını sağlamıştır.

Ahmed el-Karamânî'nin yaşadığı dönemde medreselerde tefsir alanında en yaygın ders kitabı olarak okutulan iki kurucu metin Zemahşerî'nin *el-Keşşaf'ı* ve Beyzavî'nin *Envâru't- Tenzîl* adlı eserleridir. Bu yüzden şerh, hâşiye ve ta'lik gibi çalışmalar da bu iki eser üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu eserlere yazılan şerh ve hâşiye oranlarını %66'lık oranla *Envâru't-Tenzîl* %20' lik oranla *el-Keşşaf'a* yazılan şerh ve hâşiye türü eserler oluşturmaktadır.

Dönemin ilim anlayışını yansıtan ve tefsîr/hâşiye yönteminin birlikte uygulandığı eserler içerisinde yer alan *Tefsîru'l-Karamânî'nin* müellifi Ahmed el-Karamânî, Kanunî Sultan Süleyman döneminde (927-974/1520-1566) yaşayan âlimler içerisinde yer almaktadır. Fatih Sultan Mehmet devri (855-886/1451-1481) âlimlerinden Nureddin Hamza b. Mahmud el-Karamânî (ö. 871/1467) ile Ahmed el-Karamânî'nin birbirine karıştırılması da dikkat çeken noktalardandır.

İlmî faaliyetlerine Karamân'da devam eden müellif ders notlarından meydana getirdiği anlaşılabilir devasa eserini 945-960 yılları arasında yazmış, müsvedde olarak tamamladığı eserini tekrar bazı ekleme ve çıkarmalarla temize çekmiştir. Bazı kaynaklarda eserin tamamlanamadığına dair bilgiler verilse de eserin Türkiye kütüphanelerinde bulunan tüm nüshalarından yola çıkarak tamam olduğu anlaşılmaktadır.

12 cilt ve yaklaşık 4500 küsur varaktan oluşan bu eserin Süleymaniye, Beyazıt, Bursa ve Diyarbakır Yazma Eserler kütüphanesinde müsvedde ve mübyezza olarak çok sayıda nüshası bulunmaktadır.

Tefsîru'l-Karamânî'nin diğer klâsik tefsîr hâşiyelerinden farklı olarak şekil ve içerik yönünden tefsir özelliklerini de barındırması bu eserin tefsir/hâşiye karışımı bir eser olduğu fikrini vermektedir. Tefsirin geneline baktığımızda hâşiye metodunu terk etmemesi "kavlühü" ibaresiyle Zemahşerî'nin *el-Keşşaf'ı* ve Beyzavî'nin *Envâru't-Tenzîl* adlı eserlerin ibarelerini açıklaması, kendinden önce ve kendi zamanında yazılan şerh ve hâşiyelere sıkça müracaat etmesi eserin *el-Keşşaf'a* yazılmış bir hâşiye olduğu fikrini güçlendirmektedir.

Eser konu yoğunluğu açısından büyük oranda sarf ve nahiv meseleleri, belâgat meseleleri, dilsel tenkit ve karşılaştırmalar, dil-anlam ilişkisi, dil-kıraat ilişkisi, dil-fıkıh ilişkisi, dil-mantık ilişkisi, dil-kelâm ilişkisi içerğine sahiptir.

Tefsîru'l-Karamânî'yi diğer şerh ve hâşiyelerden ayrı kılan en orijinal tarafı, Beyzavî tefsîriyle mukayeselerde bulunulması, açıklamaların düzenli olarak aktarılması ve ibârelerin şerh edilmesidir. Yine onu diğer eserlerden farklı kılan bir başka özellik de İbn Kemâl Paşa'nın tefsirinden nakillerde bulunduğu yerlerde onun görüşlerini tenkit etmesi ve kendi görüşünü beyan etmesidir.

Karamânî eserinde daha önce tefsir alanında yazılan şer ve hâşiyelerin dile getirdikleri yorum ve görüşleri aynen nakletmesi, çoğu zaman nakilde bulunduğu kaynakları belirtmemesi, eserin eleştirilebilecek yönleridir.

Sonuç olarak Osmanlı tefsir mirasının bir halkası olan, İslam ilim ve medeniyetinin zirvede olduğu bir dönemde Anadolu irfan ve ilim medeniyetinin yetiştirdiği bir müfessir ve mutasavvıf tarafından yazılmış olan bu eser kendinden önce yazılan eserlerdeki bilgileri derleyici ve toplayıcı bir konumdadır. Eserin devam eden tahkikine yönelik çalışmaların tamamlanıp eserin neşredilmesi ve ilim erbabının istifadesine sunulması önem arz etmektedir.

Kaynakça / References / المصادر

- Abay, Muhammed, "Osmanlı Dönemi Dirâyet Tefsirleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9/18 (2011), 67-137.
- Altunel, İbrahim, "Latife", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/109. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Ataî, Nev'izâde Atâullâh, *Hadâiku'l-Hadâik fî Tekmileti's Şakâik*, İstanbul: 1989.
- Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsîr Okulu*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1998.
- Bağdatlı, İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, nşr. Kilisli Muallim Rifat-İbnü'l-Emin Mahmûd Kemal, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951.
- Baltacı, Cahid, *XV- XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Tefsîr Tarihi*, Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yay., 1960.
- Bursalı Mehmed Tahir b. Rıf'at, *Osmanlı Müellifleri*, 3 Cilt, İstanbul: 1333-1342.
- Demir, Ziya, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsîr Çalışmaları*, İstanbul: Ensar Yay., 2006.
- Edirnevî, Ahmed b. Muhammed, *Tabakâtü'l-Müfessirin*, thk. Süleyman b. Salih el-Hızy, Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1997.
- Habeşî, Abdullah Muhammed, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, 3 Cilt, Ebûzabî: el-Mecmû's- sekâfi, 1425/2004.
- Karamânî, Ahmed b. Mahmûd el-Esam, *Tefsîru'l-Karamânî*, Bursa: İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Haraççioğlu, 132, 1a-217b.
- Karamânî, Ahmed b. Mahmûd el-Esam, *Tefsîru'l-Karamânî*, Diyarbakır: Ziya Gökalp Yazma Eserler Kütüphanesi, 338, 1a-217b.
- Karamânî, Ahmed b. Mahmûd el-Esam, *Tefsîru'l-Karamânî*, İstanbul: Süleymaniye Ktp. Cârullah Koleksiyonu, 109, 1b-207a; 110, 1a-518b; 111, 2a-585b; 112, 10b-279b; 113, 1a-570b; 114, 1b-504b; 115, 1b-647b; 116, 1b-496b; 117, 1a-449b.
- Karamânî, Ahmed b. Mahmûd el-Esam, *Tefsîru'l-Karamânî*, İstanbul: Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi, Beyazıt, 477-492.
- Karamânî, Ahmed b. Mahmûd el-Esam, *Tefsîru'l-Karamânî*, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 53, 1a-332b; 54, 1a-220b; 55, 1a-226b; 56, 21a-358b; 57, 1a-280b, 151, 1a-223b.
- Karamânî, Ahmed b. Mahmûd el-Esam, *Tefsîru'l-Karamânî*, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, 154, 1b-286a.
- Karamânî, Cemâleddin İshak, *Tekmile li Tefsîri's-Semerkandi*. İstanbul: Nuruosmaniye Ktp., 275, 1a-217b.
- Kâtib, Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife -Kalfa, *İrşâdü'l-hayârâ*, nşr. Bilal Yurtoğlu, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012.
- Kâtib, Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife -Kalfa, *Keşfü'z-zünûn 'an esâmî el-kutub ve'l-fünûn*, hzr. M. Şerefettin Yaltkaya- Kilisli Rifat Bilge, İstanbul: M.E.B.Y., 1362/1942.
- Kâtib, Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife Kalfa, *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakati'l-fühûl*, thk. Mahmud Abdulkadir el-Arnaut, İstanbul: Mektebetü IRCICA, 2010.
- Kaya, Mesut, "Osmanlı İlim Geleneğinde Şerh ve Hâşiye Yazıcılığı -Ahmed el-Karamânî'nin Tefsîri/Zemahşerî Şerhi Örneği", *Marife*, 15/1 (Aralık 2015).
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Karaman Tarihi Abideleri ve Kitabeleri İle Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Abideleri*, İstanbul: 1967.
- Maden, Şükrü, "Tefsîrde Şerh Hâşiye ve Ta'lîka Literatürü", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3/1 (2014), 183-220.
- Maden, Şükrü, *Tefsîrde Hâşiye Geleneği ve Şeyhzâde'nin Envarü't-Tenzil Hâşiyesi*, İstanbul: İSAM, 2015.
- Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâiku's-Şakaik. Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri*, hzl. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yay. 1989.

- Mehmed Süreyya Bey, *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniye*. İstanbul: 1308-1715.
- Mollaibrahimoğlu, Süleyman, *Süleymaniye Kütüphanesinde Bulunan Yazma Tefsîrler*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yay., 2002.
- Mollaibrahimoğlu, Süleyman, *Yazma Tefsîr Literatürü*. İstanbul, Damla Yay., 2007.
- Nev'îzâde Atâullah b. Yahya, *Hadâiku'l- Hakâik fi Tekmiletî'ş-şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yay, 1989.
- Nüveyhid, Adil; *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, 2 Cilt. Beyrut: 1403/1983.
- Semerkindî, Alâeddin Ali, *Bahru'l-ULûm*, İstanbul: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, 67, 1b-482a.
- Semerkindî, Alâeddin Ali, *Bahru'l-ULûm, Tekmile li Tefsîri's-Semerkindi*, İstanbul: Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, 110, 1b-312b.
- Semerkindî, Alâeddin Ali, *Bahru'l-ULûm, Tekmile li Tefsîri's-Semerkindi*, İstanbul: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye, 275, 1b-295b.
- Semerkindî, Alâeddin Ali, *Bahru'l-ULûm, Tekmile li Tefsîri's-Semerkindi*, İstanbul: Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. Burdur, 2154. 339b-461a.
- Semerkindî, Alâeddin Ali, *Bahru'l-ULûm, Tekmile li Tefsîri's-Semerkindi*, İstanbul: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye, 563.
- Smaali Haifa, *Furkan Sûresi Çerçevesinde Karamânî Tefsirinin Tahkik ve Değerlendirmesi*, Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Tala, Murat, *Kur'ân Yorumunda Dil ve Üslup Merkezli Yaklaşım: Bakara sûresi Bağlamında Karamânî Tefsîri'ne Bir Bakış*. İstanbul: Ensar Yay., 2018.
- Taşköprülüzade, Ebu'l-hayr İsamü'd-din Ahmed, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, hzl. Muhammet Hekimoğlu. İstanbul: TYEKBY, 2019.
- Topçu, Mustafa, "Hamza el-Karamânî'nin Takşîru't-tefsîr Hâşiye 'alâ Envâri't-tenzil fi'z-zehrâveyn" *Sırat*, 2/1, (2021), 152-180.
- Topçu, Mustafa, *Ahmed el-Karamânî Tefsîrinin Tahkik ve Değerlendirilmesi Tevbe, Yûnus, Hûd sûreleri*. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı tarihi*, ts.